

Iwona Konopnicka, Adam Konopnicki
Uniwersytet Opolski

Refleksja na temat terapeutycznych aspektów twórczości literackiej dzieci w młodszym wieku szkolnym

Reflection on the Therapeutic Aspects of the Literary Work of Children in Early School Age

SŁOWA KLUCZOWE ABSTRAKT

twórczość literacka, terapeutyczne aspekty twórczości, terapeutyczne pisanie, studium przypadku, młodszy wiek szkolny

Celem głównym prezentowanych na potrzeby opracowania badań jest: określenie terapeutycznych aspektów twórczości literackiej dzieci w młodszym wieku szkolnym. W początkowej części artykułu przedstawiono wybrane rozważania teoretyczne skupiające się na zagadnieniu twórczości człowieka, jej roli w procesie autokreacji oraz jej wymiaru terapeutycznego. Stanowią one tło dla badań własnych, opisanych w dalszej części tekstu. W badaniach wykorzystano metodę indywidualnych przypadków, będącą odmianą metody biograficznej. Przeprowadzając badania z zastosowaniem metody indywidualnych przypadków, posłużono się technikami wywiadu oraz analizy wytworów. Narzędziem badawczym w technice wywiadu był kwestionariusz zawierający pytania otwarte skierowane do Anny – uczennicy kończącej trzecią klasę szkoły podstawowej. Przedmiotem analizy wytworów była natomiast jej twórczość literacka, która obejmowała zbiór wierszy stworzonych przez nią w okresie przypadającym na pierwszy etap edukacji szkolnej. Zebrany i przeanalizowany materiał badawczy pozwala stwierdzić, że twórczość literacka Anny ma wiele różnych walorów terapeutycznych i w doskonały sposób pomaga jej wzbogacić zasoby życiowe oraz wzmocnić tak potrzebne w życiu każdego dziecka poczucie wartości.

KEYWORDS ABSTRACT

literary work, therapeutic aspects of creativity, therapeutic writing, a case study, early school age

The main objective of the presented research is to determine the therapeutic aspects of the literary work of children at early school age. In the initial part of the article we describe some selected theoretical considerations focused on the issue of human creativity, its role in the process of self-creation and its therapeutic dimension. The research was conducted using a method of individual cases, which is a variation of the biographical method. In the research, techniques of interview and the analysis of personal documents was used. The research tool in the interview technique was a questionnaire with open questions addressed to Anna – a student-ending third grade of primary school. The object of the analysis of documents was her literary work, which included a collection of poems created during the period of the first stage of school education. The collected and analyzed research material shows that Anna's poetry has many different therapeutic values, it enriches her life and also strengthens her self-confidence.

Wstęp

Głównym celem prezentowanego opracowania jest określenie terapeutycznych aspektów twórczości literackiej dzieci w młodszym wieku szkolnym, a więc zarówno jej teoretyczna, jak i badawcza część skupia się przede wszystkim na terapeutycznych walorach procesu twórczego oraz powstających w jego wyniku wytworów – tekstów literackich. Zaznaczyć należy, że chodzi tu o teksty literackie, które to, w odróżnieniu od tekstów użytkowych, funkcjonują nieprzerwanie w danej zbiorowości, a ich wartość wynika nie tylko z przekazywanych w nich informacji, lecz także z wartości estetycznej (ze sposobu, w jaki są one ujęte)¹. Z tak rozumianą definicją tekstów literackich łączyć należy wszelkiego rodzaju występujące w pracy pojęcia typu: literatura, dzieło literackie, twórczość literacka itp.

Prezentowane refleksje dotyczą przede wszystkim osoby twórcy, jego relacji z napisanym przezeń tekstem oraz wpływem, jaki wywiera na niego proces tworzenia, którego jest on inicjatorem oraz wykonawcą. W klasycznym już dziele R. Glotona i C. Clero pod tytułem *Twórcza aktywność dziecka* czytamy, że młody twórca (którym w prezentowanym artykule jest dziecko w młodszym wieku szkolnym) w sposób naturalny jest twórcą, gdyż ta jego wewnętrzna potrzeba, zwrócona w kierunku budowania i przekraczania samego siebie, jej zaspokojenie, jest absolutną koniecznością².

¹ J. Szymik, *W poszukiwaniu teologicznej głębi literatury. Literatura piękna jako locus theologicus*, Katowice 2007, s. 19.

² R. Gloton, C. Clero, *Twórcza aktywność dziecka*, Warszawa 1988, s. 55.

Literatura w perspektywie terapeutycznej

Bardzo rzadko zdarza się, by autor tworzył tekst literacki skierowany do siebie samego, dlatego cennym przykładem takiego typu twórczości jest zaprezentowana w dalszej części artykułu twórczość literacka mająca na celu przekazanie nie tylko określonej myśli odbiorcy – czytelnikowi, ale uwypuklenie znaczenia samego aktu tworzenia jako kreowania i konstruowania siebie i swojej wizji świata. Nie sposób wobec tego rozpatrywać terapeutycznych aspektów twórczości literackiej bez uwzględnienia osoby młodego twórcy, a jednocześnie czytelnika i wpływu, jaki owa twórczość oraz sam akt tworzenia na niego wywiera.

Literatura piękna przedstawia świat będący odbiciem przeżyć, doznań oraz doświadczeń egzystencjalnych człowieka.

M. Molicka zwraca uwagę na wpływ, który literatura wywierać może na zachowanie człowieka: „w efekcie oddziaływania umiejętnie dobranej literatury pogłębieniu ulega samoobserwacja, co może prowadzić do bardziej świadomego kierowania sobą; (...) kontroli bodźców wyzwalających zachowania”³.

Na tej podstawie wysnuć można wniosek, że obcowanie z literaturą ma korzystny wpływ zarówno na osobowość, zwłaszcza młodego człowieka, jak również na jego funkcjonowanie w społeczeństwie oraz umiejętność radzenia sobie w różnego rodzaju sytuacjach problemowych. Dobroczynny wpływ literatury na czytelnika wykorzystuje się ponadto jako pomoc w rozwiązywaniu spotykających człowieka problemów, a nawet w leczeniu zaburzeń w sferze emocjonalnej czy też dysfunkcji psychicznych. Odpowiednio dobrana literatura może w znacznym stopniu pomóc osobom dotkniętym różnego rodzaju chorobami i urazami fizycznymi, które niosą ze sobą długotrwały ból, konieczność rehabilitacji lub długiego pobytu w szpitalu. Powszechnie wiadomo, że w terapii wiele zależy od pozytywnego nastawienia pacjenta, na które w znacznym stopniu wpłynąć może właśnie literatura, rozładowując uczucie stresu i przygnębienia, niwelując wywołane chorobą lęki czy też po prostu zapewniając rozrywkę w czasie pobytu w szpitalu lub rekonwalescencji.

Stosowanie literatury w celu zniwelowania różnego rodzaju zaburzeń, wspomagania procesu rozwoju czy też wspomagania leczenia klinicznego, określa się mianem biblioterapii. Zdaniem W. Szulc jest to „dział psychologii czytelnictwa, znajdujący się również w sferze zainteresowań medycyny, pedagogiki i socjologii. Zakłada wykorzystanie lektury książek i czasopism dla regeneracji systemu nerwowego i psychiki człowieka chorego”⁴.

Nie trzeba zapewne odnosić się do wszystkich wzmianek na temat pozytywnego wpływu tekstów literackich na czytelnika, które znajdują się w literaturze fachowej

³ M. Molicka, *Bajkoterapia. O lękach dzieci i nowej metodzie terapii*, Poznań 2002, s. 126.

⁴ W. Szulc, *Biblioterapia. Stan badań*, „Biuletyn GBL”, 345(1991), s. 14.

z zakresu wielu różnorodnych dziedzin nauki, by udowodnić, że takowy wpływ istnieje. O tym, że literatura poszerza horyzonty intelektualne i pozwala oderwać się na chwilę od szarej, frustrującej rzeczywistości, przekonać się można na podstawie obserwacji najbliższego otoczenia czy nawet samego siebie. Nieprzypadkowo ludzi czytanych uważa się nie tylko za światłych, lecz także za dobrze przygotowanych do radzenia sobie z występującymi w życiu społecznym problemami. Jak pisze M. Moliczka, literatura „przysparza wiedzy, pomaga poznawać inne sposoby myślenia i działania, daje wzory zachowań, wsparcie w sytuacjach emocjonalnie trudnych, kompensuje wszelkie niedostatki czy to w zakresie niezaspokojonych potrzeb, czy oczekiwań, relaksuje, wyzwała dobry nastrój”⁵. Jeśli w świecie dziecka literatura gości niepodzielnie, to przygotowuje je do współpracy i optymalnego funkcjonowania z innymi, uczy zaufania do innych ludzi, jednocześnie budując wiarę we własne siły oraz optymizm skoncentrowany na przekształcaniu rzeczywistości⁶.

Znaczenie twórczości w procesie autokreacji

W literaturze funkcjonuje wiele definicji słowa „twórczość”, niejednokrotnie różniących się od siebie w znacznym stopniu. Trudność w jednoznacznym zdefiniowaniu tego terminu wynika po części z jego bardzo szerokiego zastosowania, a po części z systemu języka polskiego, w którym słowo „twórczość” odnosi się do różnych zjawisk. Można zatem rozumieć „twórczość” jako całość lub część dorobku jakiegoś artysty, zarówno materialną (np. obrazy, rzeźby), jak i niematerialną (np. utwory muzyczne, teksty literackie).

Można również użyć terminu „twórczość” dla określenia samej czynności tworzenia jakiegoś dzieła, aktywności twórczej. Bardzo często mówimy przecież, że artysta „oddawał się twórczości”. Zaznaczyć jednak należy, że trudno jednoznacznie stwierdzić, na czym tak rozumiana twórczość polega, ponieważ można utożsamiać ją zarówno z procesem psychicznym (procesy motywacyjne, myślenie, procesy emocjonalne, odmienne stany świadomości), jak i z aktywnością, działaniem (np. zapisywanie tekstu, nut, gra na instrumencie, rzeźbienie, malowanie).

Można wreszcie rozumieć „twórczość” jako indywidualną cechę konkretnej osoby, świadcząca o posiadaniu przez nią predyspozycji do szeroko rozumianego tworzenia, działania twórczego. W tym przypadku znaczenie omawianego terminu pokrywa się z określeniami takimi jak chociażby kreatywność lub postawa twórcza. Osoba cechująca się „twórczością” ma zazwyczaj takie cechy, jak bogata i skomplikowana (złożona,

⁵ M. Moliczka, *Bajkoterapia. O lękach dzieci i nowej metodzie terapii*, dz. cyt., s. 130.

⁶ T. Kłosińska, *Dziecko a socjoterapeutyczna rola bajki i baśni*, [w:] *Edukacja małego dziecka*, t. 6, red. E. Ogrodzka-Mazur, U. Szuszcik, A. Wąsiński, Kraków 2013, s. 75.

niebanalna) osobowość czy też zdolność do wytwarzania nowych pomysłów. Co więcej, „twórczość” niekoniecznie musi odnosić się jedynie do ludzi aktywnie tworzących różnego rodzaju dobra kultury – można powiedzieć o kimś, że jest „twórczy”, chociaż niczego nie stworzył⁷.

Czasy nam współczesne generują dwoiste rozumienie twórczości: przedmiotowe i podmiotowe. W znaczeniu przedmiotowym podkreśla się funkcję społeczną wytworu twórczego. Przedmiotowe rozumienie twórczości ogranicza to zjawisko do efektów działalności „wybranych” osób. Natomiast w rozumieniu podmiotowym akcentuje się funkcję osobistą procesu tworzenia lub jego wytworu. Podmiotowe rozumienie rozszerza krąg osób określonych mianem twórczych, a nawet zakłada, że każdy człowiek potencjalnie może być twórczy⁸. Podmiotowe konteksty twórczości odnaleźć można również w rozważaniach W. Tatarkiewicza, który twórczością nazywa: „...każde działanie człowieka wykraczające poza prostą percepcję i tworzenie tego, czego przedtem nie było”⁹.

K. Szmidt, powołując się na naukowe rozważania B. Suchodolskiego, twórcy humanistycznej koncepcji wychowania na temat twórczości, rozumie twórczość jako styl życia przynoszący człowiekowi radość i spełnienie, będący doświadczaniem wartości, nadający ludzkiej egzystencji sens. Twórczość według niego umożliwia przekraczanie granic oraz jest najwyższą formą działania wśród ludzi i dla ludzi¹⁰. Twórczość w ujęciu B. Suchodolskiego ma również następujące zalety: likwiduje obawy, lęki, niweluje samotność, pozwala odnaleźć drogę do wspólnoty ludzkiej i pomaga człowiekowi akceptować swoją wolność; jest pojednaniem pracy i zabawy, gdzie praca staje się sposobem życia, jego sensem i źródłem, a zabawa – ekspresją; pozwala przekraczać granice świata; twórczy styl życia daje człowiekowi poczucie sensu istnienia, twórczość zapewnia nam wolność, jest to wolność, która nie przeraża ani nie ciąży¹¹.

Twórczość jest pojęciem interdyscyplinarnym, różnorodne są zatem źródła procesu tworzenia. Pierwsze źródło tkwi w człowieku, a konkretnie wynika z jego tendencji do samoaktualizacji, do stawania się sobą na miarę własnych możliwości. Źródłem drugim jest charakter tworzenia, czyli zdarzenie, zjawisko, przedmiot,

⁷ E. Nęcka, *Psychologia twórczości*, Gdańsk 2001, s. 11-12.

⁸ K. Szmidt, *Czy dzieci są twórcze? Próby odpowiedzi na pytanie wcale nie retoryczne z różnych punktów widzenia*, [w:] *Wymiary ekspresji dziecięcej – stymulacja – samorealizacja – wsparcie*, red. K. Krasoń, B. Marzepa-Domagala, Katowice 2005, s. 17.

⁹ Za: J. Uszyńska-Jarmoc, *Twórcza aktywność dziecka – rzeczywistość – perspektywy rozwoju*, Białystok 2003, s. 16.

¹⁰ K. Szmidt, *Współczesne koncepcje wychowania do kreatywności i nauczania twórczości. Przegląd stanowisk polskich*, [w:] *Dydaktyka twórczości, koncepcje – problemy – rozwiązania*, red. K. Szmidt, Kraków 2005, s. 21-23.

¹¹ Za: tamże, s. 21-23, por. B. Suchodolski, *Twórczość jako styl życia*, „Studia Filozoficzne”, (1975)10-11.

okoliczności życia¹². Analiza literatury przedmiotu pozwala określić również istnienie poziomów twórczości¹³.

O niezwykle dużym znaczeniu twórczości w życiu młodego człowieka świadczy to, że odgrywa ona ważną rolę w procesie autokreacji. Według R. Schulza „autokreacja polega na wypracowaniu idealnego obrazu siebie, a następnie dążeniu do jego urzeczywistnienia w ciągu całego życia. Autokreacja polega na rozwijaniu własnej osobowości i kierowaniu biegiem życia”¹⁴. Czynnikiem niezbędnym do autokreacji jest kompetencja autokreacyjna, czyli „zespół wiedzy, dyspozycji, umiejętności i cech, które umożliwiają tworzenie siebie oraz planowanie i realizowanie własnej drogi życiowej”¹⁵. J. Uszyńska-Jarmoc wymienia i opisuje składniki kompetencji autokreacyjnej¹⁶. W literaturze przedmiotu istnieje wiele opracowań omawiających w perspektywie interdyscyplinarnej zjawisko twórczości i formy ekspresji twórczej.

Twórczość bywa utożsamiana z działalnością człowieka, która przynosi rezultaty obiektywnie lub subiektywnie nowe i wartościowe we wszystkich dziedzinach życia. Takie szerokie ujęcie twórczości jest charakterystyczne dla psychologii humanistycznej, która głęboko wierzy w bogate możliwości twórcze każdego człowieka¹⁷. Dlatego proces twórczy jest ukierunkowanym szeregiem czynności psychicznych i fizycznych, mniej lub bardziej uświadomionych przez przedmiot tworzący, w wyniku czego następuje ekspresja własnej osobowości przez dokonanie zabiegu przekształcania rzeczywistości i własnego Ja¹⁸.

Twórczość odgrywa doniosłą rolę w terapii, gdyż „terapia przez twórczość zawsze dotyczy człowieka o specyficznym układzie cech charakteru, zbiorze nastawień i wartości. To, co łączy sztukę i tego, kto w niej uczestniczy w pracy, w zajęciach terapii – to specyficzna relacja, więź oparta na ekspresji i realizacji „własnego Ja” przez człowieka. To, co powstaje, obrazuje osobę i jej formę komunikacji z drugim człowiekiem¹⁹.

Zatem ekspresja jest wyrazem osobistych doznań, przeżyć i doświadczeń. Każdy człowiek bez względu na wiek może wyrażać siebie autentycznie, bardzo ekspresywnie, oryginalnie i emocjonalnie. Dzięki różnorodnym formom ekspresji człowiek jest

¹² Za: J. Uszyńska-Jarmoc, *Twórcza aktywność dziecka – rzeczywistość – perspektywy rozwoju*, dz. cyt., s. 22.

¹³ E. Nęcka, *Psychologia twórczości*, dz. cyt., s. 216-218.

¹⁴ Za: J. Uszyńska-Jarmoc, *Twórcza aktywność dziecka – rzeczywistość – perspektywy rozwoju*, dz. cyt., s. 78.

¹⁵ Tamże, s. 77.

¹⁶ Tamże.

¹⁷ M.M. Adamowicz, *Terapia przez twórczość w koncepcji A. Kępińskiego*, [w:], *Terapia sztuką w edukacji*, red. L. Kataryńczuk-Mania, J. Karcz, Zielona Góra 2004, s. 103.

¹⁸ Za: U. Dębska, *Terapeutyczny aspekt kreatywności*, [w:] *Terapia sztuką w edukacji*, dz. cyt., s. 232.

¹⁹ M.M. Adamowicz, *Terapia przez twórczość w koncepcji A. Kępińskiego*, dz. cyt., s. 107-108.

w stanie przekraczać granice i zmieniać swoje położenie. Forma ekspresyjnej wypowiedzi ułatwia człowiekowi możliwości aktualizowania wyobrażeń, ich przekształcania oraz ich komunikowania za pomocą odpowiednich znaków słownych, graficznych, mimicznych, ruchowych. Pierwszą formą ekspresji, jaka pojawiła się w rozwoju ontogenetycznym człowieka, była ekspresja mimiczna, dalej ruchowa. Dopiero potem człowiek wyrażał się poprzez ekspresję słowną, plastyczną, muzyczną i teatralną. Formy te, jako bardziej skomplikowane, wymagały i wymagają zwięzłego i symbolicznego wyrażania swoich myśli w sposób zrozumiały dla innych²⁰. H. Semenowicz – wybitny pedagog, propagatorka pedagogiki C. Freineta w Polsce, autorka książki *Poetycka twórczość dziecka*, twierdzi, że umożliwienie dzieciom własnej twórczej wypowiedzi w różnych formach ekspresji słownej nie tylko rozbudza wrażliwość na piękno słowa czy też wyrabia poczucie odpowiedzialności za własne wypowiedzi, ale przede wszystkim wykształca umiejętność wypowiadania swych myśli, wrażeń, przeżyć i wątpliwości²¹.

Jako potwierdzenie praktyczne powyższych przemyśleń ukazano, na podstawie jednego przykładu, takie działania dziecka w młodszym wieku szkolnym, które utrwaliły się między innymi pod wpływem troskliwego wprowadzania przez rodziców w świat literatury, będącej sposobem na wzbogacanie zasobów życiowych oraz lekarstwem na rozproszenie dziecięcych problemów egzystencjalnych. Dopowiedzieć wypada, że ze względu na ograniczenia formalne opracowania charakterystyka przypadku przedstawiona jest fragmentarycznie²².

Omówienie twórczości literackiej Anny jako przykładu terapeutycznego pisania

Przypadek Anny (lat 9)

Celem głównym prezentowanych na potrzeby opracowania badań jest: określenie terapeutycznych aspektów twórczości literackiej dzieci w młodszym wieku szkolnym. W badaniach wykorzystano metodę indywidualnych przypadków, będącą odmianą metody biograficznej. Polega ona na „opisie i analizie przebiegu życia ludzkiego rozpatrywanego w kontekście określonego wycinka rzeczywistości społecznej”²³, przy czym zaznaczyć należy, że w przypadku metody indywidualnych przypadków badanie do-

²⁰ J. Uszyńska-Jarmoc, *Twórcza aktywność dziecka – rzeczywistość – perspektywy rozwoju*, dz. cyt., s. 40.

²¹ H. Semenowicz, *Freinet w Polsce. Próby realizacji koncepcji pedagogicznej C. Freineta w szkole polskiej*, Gniezno 2009, s. 59.

²² Przedstawiony fragmentarycznie w artykule opis przypadku Anny opracowano na podstawie nieopublikowanej pracy magisterskiej A. Konopnickiego (2010) napisanej pod kierunkiem dr. T. Michalewskiego na Uniwersytecie Opolskim.

²³ J. Gnitecki, *Wprowadzenie do metod badań w naukach pedagogicznych*, Poznań 2006, s. 294.

tyczy tylko jednej osoby. Przeprowadzając badania z zastosowaniem metody indywidualnych przypadków, posłużono się technikami wywiadu oraz analizy wytworów²⁴. Narzędziem badawczym w technice wywiadu był kwestionariusz zawierający pytania otwarte skierowane do Anny – uczennicy kończącej trzecią klasę szkoły podstawowej. Przedmiotem analizy wytworów była natomiast jej twórczość literacka, która obejmowała zbiór wierszy tworzonych przez nią w okresie przypadającym na pierwszy etap edukacji szkolnej. Znaczący wpływ na zaplanowanie, przeprowadzenie opisywanych badań jakościowych miały założenia paradygmatu interpretatywnego.

Anna w chwili obecnej mieszka w niewielkiej wsi w województwie opolskim. Badania były przeprowadzane w czasie wakacji, po skończeniu przez nią pierwszego etapu edukacji szkolnej na szczeblu podstawowym. Do szkoły chodzi w pobliskim mieście powiatowym. Pochodzi z rodziny pełnej i prawidłowo funkcjonującej. Jej rodzice są z wykształcenia pedagogami. Podczas rozmowy sprawia wrażenie osoby otwartej, łatwo nawiązującej kontakty i towarzyskiej. Sama siebie ocenia jednak zupełnie inaczej. Twierdzi, że jej otwartość i pewność siebie są tylko próbą maskowania przed innymi braku samoakceptacji i nieśmiałości. Anna ma problemy ze zdystansowaniem się wobec swojej osoby i jest bardzo wrażliwa. Pomimo pozorowanej pewności siebie, bardzo zależy jej na dobrych kontaktach z otoczeniem, które zresztą bez większych problemów utrzymuje. Ma dużą grupę dobrych znajomych i przyjaciół, jest osobą ogólnie lubianą. Otoczenie ceni ją ponadto z powodu posiadanego talentu muzycznego, licznych występów wokalnych oraz osiągniętych sukcesów na różnego rodzaju konkursach i przeglądach piosenki. Anna uważa, że pozytywne relacje z innymi ludźmi zawdzięcza między innymi temu, że bardzo zależy jej na zapanowaniu nad odczuwanym przez siebie brakiem samoakceptacji oraz nad publicznym eksponowaniem swoich rozterek egzystencjalnych i braku pewności siebie. Mimo iż trapi ją wiele problemów i wątpliwości typowych dla wieku, stara się nie okazywać tego na zewnątrz. Jest typem osoby przez otoczenie odbieranej jako ekstrawertyk, która jednak, pomimo swojej otwartości i ekspresywności, ma również skomplikowaną i niebanalną, skłonną do introwertycznych rozmyślań osobowość.

Na pytanie „Czy lubisz czytać?” odpowiedziała twierdząco, chociaż zaznaczyła, że czytanie nie jest jej największą pasją. Bardzo natomiast lubiła, gdy czytali jej często rodzice. Nie potrafi także wskazać ulubionego autora i ulubionej książki, głównie z powodu dużej liczby przeczytanych do tej pory lektur. W swoich wyborach czytelniczych skłania się głównie ku szeroko rozumianej literaturze przygodowej, fantastycznej oraz książkom poruszającym tematy dotyczące rówieśników i wątki historyczne.

Anna o wiele wcześniej niż inne dzieci w jej wieku nauczyła się pisać i czytać. Wcześniej bardzo często czytali jej na głos rodzice. Była to głównie literatura typo-

²⁴ Tamże, s. 293.

wo dziecięca, czyli bajki, baśnie i poezja dla dzieci. Intensywne stymulowanie przez rodziców wcześniej wykształconego zainteresowania literaturą zaowocowało, jak już wspomniano, szybką nauką czytania, czego efektem było samodzielne sięganie Anny po literaturę dziecięcą, jeszcze przed pójściem do szkoły. Również, jeżeli chodzi o późniejsze lektury, zazwyczaj wybierała książki przeznaczone dla dużo starszych od siebie czytelników, nawet jeżeli nie była w stanie ich w wystarczającym stopniu zrozumieć (tak jak na przykład w przypadku literatury autorstwa G. Orwella pt. *Folwark zwierzęcy*, które czytywała już w wieku 8 lat). Jednym z dowodów na ponadprzeciętne zdolności językowe jest niezwykle bogaty zasób leksykalny i dobór słów oraz umiejętność wypowiedziania się w pisanych przez nią od najmłodszych lat wierszach.

Największym hobby Anny jest jednak śpiew oraz słuchanie muzyki. Śpiewa ona głównie amatorsko, przede wszystkim na różnego rodzaju konkursach i przeglądach piosenki, uzyskując w nich często bardzo wysokie wyniki. W przeszłości uczestniczyła w wielu różnego rodzaju zajęciach i warsztatach wokalnych organizowanych na przykład przez Młodzieżowy Dom Kultury. Zaznacza także, że lubi słuchać artystów, którzy, mówiąc potocznie, śpiewają „o czymś”, tzn. zwracają dużą uwagę na przekaz zawarty w tekście śpiewanej piosenki.

Annie trudno jest określić, czym oprócz muzyki i literatury się interesuje. Nie oznacza to bynajmniej, iż nie ma żadnych innych zainteresowań – w czasie wywiadu stara się raczej jak najbardziej zaakcentować właśnie muzykę i literaturę, innym, mniej ważnym dla niej zainteresowaniom poświęcając po prostu mniej uwagi.

Utwory literackie Anna tworzy, od kiedy pamięta. Mówi, że pierwsze wierszyki i piosenki próbowała układać już w wieku 3-4 lat, naśladując czytających jej rodziców. Próby ich zapisywania rozpoczęła zaraz po tym, jak nauczyła się pisać wieku lat 5. Już w początkowych klasach szkoły podstawowej pisywała wiersze, które zadziwiają dojrzałością i bogatym słownictwem, a także umiejętnościami literackimi rzadko spotykanymi wśród osób w jej wieku. Ponadto stosowane w niektórych wierszach figury stylistyczne zdradzają, że autorka była już w bardzo młodym wieku dość dobrze obeznana dzięki czytającym jej rodzicom nie tylko z poezją dla dzieci, ale również z utworami dużo poważniejszymi, przez co bogaciła swój zasób leksykalny.

Anna pisuje wiersze przede wszystkim dla samej siebie, „do szuflady”, aczkolwiek nie ma oporów przed pokazywaniem ich innym, na przykład rodzinie. Mimo że jej poezja ma bardzo osobisty charakter, to nie stara się zatrzymywać swoich wierszy tylko dla siebie. Odczuwa nawet satysfakcję, gdy ktoś inny, czytając jej utwór, zastanawia się nad jego sensem i stara się dociec intencji autorki. Jest to jednak dość trudne zadanie, ponieważ o osobistych sprawach i odczuciach Anna nigdy nie pisze wprost i możliwość pełnego i całkowitego zrozumienia jej twórczości mają tylko te osoby, które bardzo dobrze znają ją oraz sposób opisywania przez nią świata. Zaznacza również, że w jej twórczości ważne są nie tylko same utwory, ale też cała otoczka towarzyszą-

ca ich powstawaniu, od momentu dostrzeżenia godnego opisanie problemu, poprzez szukanie odpowiednich słów i próbę ich zapisania, do późniejszego rozważania napisanego już wiersza. Wraz z pojawieniem się zainteresowania muzyką wiersze zaczęły przybierać formę tekstów piosenek. W chwili, w której trwał wywiad, Anna mówiła o swojej twórczości poetyckiej, skupiała się głównie na tekstach piosenek, a w nieco mniejszym stopniu na wierszach, które pisuje raczej sporadycznie, najczęściej w momentach, gdy pojawia się jakiś wart opisanie problem. Zapytana o przyczyny, z powodu których zajmuje się twórczością literacką, nie potrafi jednoznacznie odpowiedzieć. Przede wszystkim sprawia jej to dużo satysfakcji, ale również przynosi ulgę i pomaga rozładować napięcie, gdy pojawia się jakiś problem. Wskazuje tym samym na terapeutyczny charakter swojej twórczości. Ponadto chciałaby w przyszłości publikować swoje teksty oraz profesjonalnie pisać teksty piosenek, więc pisze, by nabrać wprawy, a także doskonalić swoje umiejętności i warsztat pracy.

Tematyka tekstów Anny to przede wszystkim jej osobiste odczucia i emocje oraz przemyślenia spraw osobistych. Oprócz tego zdarza się jej bardzo często pisać wiersze opisujące otaczający świat oraz piękno przyrody. Jak już wspomniano, twórczość poetycka Anny ma charakter spontaniczny. Impulsem do pisanie wierszy są zazwyczaj nachodzące autorkę w danym momencie przemyślenia, jak również różnego rodzaju problemy i doświadczenia, z którymi styka się na co dzień, zarówno te przykre, jak i pozytywne. Jej teksty często powstają jako swego rodzaju próba zilustrowania słuchanych przez nią utworów muzycznych. Co więcej, Anna zawsze, gdy cokolwiek pisze, słucha muzyki.

Twórczość literacka Anny wnosi do jej życia bardzo wiele. Zarówno poezja, jak i teksty piosenek są dla niej sposobem na wypowiedzenie swoich przemyśleń i wyrzucenie na zewnątrz kotłujących się w głowie wątpliwości. Ponadto, jak już wspomniano, pisanie pomaga jej rozładować napięcie, które towarzyszy pojawiającym się często różnego rodzaju życiowym problemom. Oprócz tego twórczość literacka, a zwłaszcza pisanie tekstów piosenek, jest świetnym sposobem na spędzanie wolnego czasu oraz doskonalenie umiejętności przydatnych w jej wymarzonej w przyszłości pracy dziennikarza.

Anna zgadza się ze stwierdzeniem, że jej twórczość literacka posiada rozmaite walory terapeutyczne i może pomagać człowiekowi w radzeniu sobie ze spotykającymi go problemami. Uważa również, że stwierdzenie to z powodzeniem odnieść można do niej samej oraz do jej twórczości, chociaż poza wspomnianymi już problemami i rozterkami typowymi dla osoby w jej wieku nie spotyka się ona raczej w swoim życiu z jakimiś poważnymi tragediami czy nieszczęściami. Swoje problemy postrzega jako typowe i dotyczące wielu różnych ludzi. Niemniej uważa, że dzięki swojej twórczości ma okazję rozładować negatywne emocje, podzielić się swoimi odczuciami z innymi oraz nabrać dystansu do problemów, poprzez pisanie o nich. Przykładem jest tutaj napisany przez Annę tekst piosenki skierowany do koleżanki, która zapadła w śpiączkę:

Śpiąca królewna

Śpiąca królewno
O czym słodko śniesz
Tak bardzo wiedzieć
Chciałabym

Śpiąca królewno
Z przymkniętymi oczami
Co robisz leżąc
Dniami i nocami?...

Śpiąca królewno
Zamknięta, milcząca
Odwróć swą twarz
W kierunku słońca!

Ref.

Dlaczego nie możesz obudzić się?
Dlaczego tak?
Dlaczego nie?
W świecie jak bajka
Żyć jak we śnie
Dlaczego nie? Dlaczego nie?!

Śpiąca królewna
Otworzyła oczy swe
Już nie chcesz śnić?
Odpowiedziała: nie!

Co tam widziałaś
Śpiąca królewno
Z całą swą swiłą
Wjeżdżając konno

Śpiąca królewno
W niebiańskim pałacu
Przez okna karocy
Machająca światu

Śpiąca królewno
Żeglarzu wszystkich mórz
Wracaj do nas
Tęsknimy już

Napisanie tego typu tekstu świadczy o ogromnej wrażliwości na cierpienie innych, a także o istnieniu w autorce naturalnej potrzeby twórczego wyrażenia nagromadzonych z powodu tego dramatycznego wydarzenia uczuć i emocji. Warto również zaznaczyć, że utwór nie jest wyrazem rozpaczki z powodu zaistniałej sytuacji, lecz próbuje wnieść w nią odrobinę nadziei. Kolejne z zaprezentowanych wierszy Anny napisane zostały pod koniec trzeciej klasy szkoły podstawowej i są nieco inne w swojej wymowie i tonacji:

Ślepy

Szedł ślepy po ulicy
I nie zauważył dzikiej kocicy.
Tą kocicą była lwica.
Lwica chciała naskoczyć na niego
Ale Pan Bóg nie pozwolił
By stało się coś złego
I żeby kocica naskoczyła na ślepego.

Moje

Mój rower ma cztery koła
A to jest moja szkoła
Tu moje ryby w akwarium
I mój bilet z planetarium
Tam jest moja mała rzeka
A mój świat tam na mnie czeka
No dobrze – powiesz – To wszystko twoje jest piękne
Lecz wszystko co moje
O wiele bardziej dla mnie cenniejsze.

Na podstawie analizy wierszy i tekstów piosenek napisanych przez Annę oraz wywiadu przeprowadzonego z młodą poetką wywnioskować można, że jej utwory literackie charakteryzują się różnorodną tematyką oraz formą, a swobodna ekspresja literacka oddziałuje terapeutycznie. Twórczość Anny może być w pewnym sensie uznana za mającą walory terapeutyczne, a ucieczka w tworzony przez siebie poetycki świat stanowi dla niej formę radzenia sobie z wieloma trudnymi sytuacjami, które niosą ze sobą napięcie, stres oraz negatywne emocje, ale także radość i pogodę ducha. Można wobec tego stwierdzić, że w tworzonych utworach literackich obok narracji terapeutycznego pisania występuje również autonarracja. D. Demetrio porównuje ją do terapeutycznego pisania o sobie i nazywa myślą autobiograficzną. Jego zdaniem myśl autobiograficzna to: mnogość nagromadzonych w ciągu całego życia wspomnień, próba nadania epickiego wymiaru opowiadaniu o życiu i retrospektywnego zapisu przeżyć, stan ducha, osobliwy i rzadki, swoista forma sojuszu i zawieszenia broni w konfron-

tacji z przeszłością, rodzaj terapii – odtwarzanie obrazów z przeszłości wprawia opowiadającego w lepsze samopoczucie, samo zaś opowiadanie staje się metodą lepszego poznania i formą wyzwolenia²⁵.

Analiza wszystkich tekstów literackich Anny, stanowiących bardzo bogaty materiał badawczy, pozwoliła sformułować cechy charakteryzujące jej twórczość. Są one następujące:

- tworzone utwory literackie przyjmują najczęściej formę różnej długości wierszy oraz tekstów piosenek;
- tematyka utworów związana jest na ogół z ważnymi dla autorki wydarzeniami ulokowanymi w jej przestrzeni życiowej, które wywierają na nią silny wpływ, pobudzają jej emocje i rodzą różne uczucia;
- autorka w swoich utworach skupia się zarówno na tematach realistycznych, np. takich jak szkoła, przyroda itp., jak również porusza wątki abstrakcyjne, duchowe oraz egzystencjalne;
- środkiem stylistycznym, do którego przywiązuje dużą wagę, są rymy – analizując materiał badawczy, zauważono, że pod wpływem konieczności znalezienia rymu Anna zmienia rytm wiersza, a czasami nawet jego sens, co jest charakterystyczne dla twórczości dziecięcej;
- stosuje w swojej twórczości takie środki artystycznego wyraży, jak: epitety, przenośnie, czasami animizuje i antropomorfizuje świat przedstawiony w swojej twórczości;
- Anna ogromną wagę przywiązuje do tzw. oprawy wiersza, co przejawia się w dbałości o formę graficzną, pisanie w specjalnym zeszycie, ozdabianie każdego tekstu akcydensami zdobiaczymi (własnoręcznie wykonane rysunki, zdjęcia, motywy przypominające mandale, naklejki, obrazki);
- w procesie spontanicznej ekspresji, tworząc swoje subiektywne dzieło, autorka wierszy z pomocą twórczości literackiej przedstawia ujęty w słowa swój sposób widzenia świata i siebie.

Na koniec można stwierdzić, że zebrany i przeanalizowany materiał badawczy – cała bogata twórczość literacka Anny ma wiele różnych walorów artystycznych, a przede wszystkim terapeutycznych. W doskonały sposób pomaga jej wzbogacić zasoby życiowe oraz wzmocnić tak potrzebne w życiu każdego dziecka poczucie wartości.

Zakończenie

Podsumowując rozważania, można wnioskować, że znaczenie twórczości i ekspresji twórczej w życiu człowieka jest ogromne i ma bardzo znaczący wymiar terapeutyczny. Ekspresja twórcza jest bowiem uniwersalnym językiem, dzięki któremu człowiek nie

²⁵ D. Demetrio, *Autobiografia. Terapeutyczny wymiar pisania o sobie*, Kraków 2000, s. 9-30.

jest ograniczony do uzewnętrzniania swoich przeżyć, doznań, doświadczeń, przemyśleń, rozterek, lęków oraz innych stanów uczuciowych i emocjonalnych, jakie niesie ze sobą życie. Dzięki własnej ekspresji twórczej możemy przeżywać radości i smutki dnia codziennego i lepiej zrozumieć innych oraz siebie, gdyż „jest ona odzwierciedleniem naszych wewnętrznych przeżyć: smutku, cierpienia, radości, tęsknoty i żalu, odwołuje się do naszych zmysłów, doznań, staje się wyrazem naszych myśli. Rozwijają nasze możliwości, wyobraźnię, skłania do zadumy i refleksji. Jest źródłem piękna, wzbogaca nasze wnętrza, czyni wrażliwymi”²⁶.

Stąd tak ogromne znaczenie swobodnej ekspresji twórczej, jaką jest twórczość literacka w terapii pedagogicznej, poprzez którą zakłada się, że: oczekiwana zmiana terapeutyczna, która dokonuje się poprzez pewne środki wyrazu artystycznego, uzewnętrznia to, co ukryte we wnętrzu. Człowiek w swej artystycznej wypowiedzi zadaje sobie pytania o sens swojego życia; o to, co motywuje go do działania. Najważniejszą rzeczą jednak jest fakt, że człowiek wyraża swoją istotę, jeśli spełnione są trzy warunki: samodzielność, wolność działania oraz kształtowanie otoczenia według własnego wyboru²⁷.

Terapia, a szczególnie arteterapia, ukazuje zbawienną rolę twórczości, między innymi literackiej, w rozwikływaniu egzystencjalnych problemów oraz leczeniu wielu stanów chorobowych człowieka. Dzieje się tak, ponieważ to właśnie w procesie tworzącym człowiek rozwija swoją osobowość. „Nieistotna jest dziedzina, w której działamy, istotne jest to, że szukamy środków do wyrażania tego, co postrzegamy, przeżywamy, rozumiemy, czujemy. Umieć się wypowiadać i dać coś nowego, własnego do naszej ogólnej rzeczywistości jest nadrzędną cechą twórczości. Dzięki własnej twórczości człowiek może czuć się zauważony i zaakceptowany”²⁸. Najważniejszą jednak rzeczą jest nauczanie dziecka, młodego człowieka, dorosłego odwagi twórczej, która da moc do podjęcia działań terapeutycznych w trudnej sytuacji życiowej.

Terapeutyczna moc twórczości literackiej, opartej przecież na słowie mówionym, drukowanym i pisanym, znana była od zarania ludzkości, a szczególnego znaczenia nabrała już w starożytności. Przy wejściu do słynnej biblioteki Ramzesa XII widniał napis „Psyches iatreion”, czyli „Lecznica duszy”²⁹. Słowa mogą oddziaływać na człowieka terapeutycznie, zarówno pod postacią tekstów tworzonych przez profesjonalnych pisarzy i poetów, jak również w formie jego własnej twórczości. W pierwszym przypadku mówimy o terapii czytelniczej, czyli biblioterapii, o której wspomniano w refleksji teoretycznej. W drugim przypadku człowiek staje się uczestnikiem autoterapii, biorąc

²⁶ J. Błońska-Charchut, Z. Bator, *Rozwój dziecka przez sztukę i aktywność twórczą*, [w:] *Wymiary ekspresji dziecięcej. Stymulacja – samorealizacja – wsparcie*, dz. cyt., s. 156.

²⁷ M.M. Adamowicz, *Terapia przez twórczość w koncepcji A. Kępińskiego*, dz. cyt., s. 111-112.

²⁸ A. Juszczyk, *Znaczenie twórczości w życiu człowieka*, [w:] *Wymiary ekspresji dziecięcej – stymulacja – samorealizacja – wsparcie*, red. K. Krasoń, B. Mazepa-Domagala, Katowice 2005, s. 151.

²⁹ W. Szulc, *Sztuka w służbie medycyny. Od antyku do postmodernizmu*, Poznań 2001, s. 51.

jednocześnie udział we własnej autokreacji. Oznacza to, że z jednej strony wspomaga się literaturą w radzeniu sobie ze spotykającymi go trudnościami i problemami, natomiast z drugiej – kształtuje swoją osobowość, buduje zasoby osobiste i rozwija się, w wyniku czego łatwiej jest mu unikać kolejnych przeszkód, a w razie konieczności pokonywać je.

Bibliografia

- Adamowicz M.M., *Terapia przez twórczość w koncepcji A. Kępińskiego*, [w:] *Terapia sztuką w edukacji*, red. L. Kataryńczuk-Mania, J. Karcz, WNUZ, Zielona Góra 2004.
- Błońska-Charchut J., Bator Z., *Rozwój dziecka przez sztukę i aktywność twórczą*, [w:] *Wymiary ekspresji dziecięcej. Stymulacja – samorealizacja – wsparcie*, red. K. Krasoń, B. Mazepa-Domagała, Centrum Ekspresji Dziecięcej przy Bibliotece Śląskiej, Katowice 2005.
- Demetrio D., *Autobiografia. Terapeutyczny wymiar pisania o sobie*, Impuls, Kraków 2000.
- Dębska D., *Terapeutyczny aspekt kreatywności*, [w:] *Terapia sztuką w edukacji*, red. L. Kataryńczuk-Mania, J. Karcz, WNUZ, Zielona Góra 2004.
- Gloton R., Clero C., *Twórcza aktywność dziecka*, WSiP, Warszawa 1988.
- Gnitecki J., *Wprowadzenie do metod badań w naukach pedagogicznych*, WSPiA, Poznań 2006.
- Juszczyk A., *Znaczenie twórczości w życiu człowieka*, [w:] *Wymiary ekspresji dziecięcej – stymulacja – samorealizacja – wsparcie*, red. K. Krasoń, B. Mazepa-Domagała, Wyd. „Librus”, Katowice 2005.
- Kłosińska T., *Dziecko a socjoterapeutyczna rola bajki i baśni*, [w:] *Edukacja małego dziecka*, t. 6, red. E. Ogrodzka-Mazur, U. Szuścik, A. Wąsiński, Impuls, Kraków 2013.
- Molicka M., *Bajkoterapia. O lękach dzieci i nowej metodzie terapii*, Wyd. Media Rodzina, Poznań 2002.
- Nęcka E., *Psychologia twórczości*, GWP, Gdańsk 2001.
- Semenowicz H., *Freinet w Polsce. Próby realizacji koncepcji pedagogicznej C. Freineta w szkole polskiej*, PSAPCF, Gniezno 2009.
- Suchodolski B., *Twórczość jako styl życia*, „Studia Filozoficzne”, (1975)10-11.
- Szmidt K., *Czy dzieci są twórcze? Próby odpowiedzi na pytanie wcale nie retoryczne z różnych punktów widzenia*, [w:] *Wymiary ekspresji dziecięcej – stymulacja – samorealizacja – wsparcie*, red. K. Krasoń, B. Marzepa-Domagała, Wyd. „Librus”, Katowice 2005.
- Szmidt K., *Współczesne koncepcje wychowania do kreatywności i nauczania twórczości. Przegląd stanowisk polskich*, [w:] *Dydaktyka twórczości, koncepcje – problemy – rozwiązania*, red. K. Szmidt, Impuls, Kraków 2005.
- Szulc W., *Biblioterapia. Stan badań*, „Biuletyn GBL”, (1991)34.
- Szulc W., *Sztuka w służbie medycyny. Od antyku do postmodernizmu*, Wyd. Akademii Medycznej im. K. Marcinkowskiego w Poznaniu, Poznań 2001.
- Szymik J., *W poszukiwaniu teologicznej głębi literatury. Literatura piękna jako locus theologicus*, Wyd. Księgarnia św. Jacka, Katowice 2007.
- Uszyńska-Jarmoc J., *Twórcza aktywność dziecka – rzeczywistość – perspektywy rozwoju*, Trans Humana, Białystok 2003.

ADRES DO KORESPONDENCJI

ADDRESS FOR CORRESPONDENCE

Mgr Adam Konopnicki
Uniwersytet Opolski, Zakład Dydaktyki i Metodologii Badań
e-mail: akonopnicki@uni.opole.pl

Dr Iwona Konopnicka
Uniwersytet Opolski, Instytut Studiów Edukacyjnych
Zakład Pedagogiki Wczesnoszkolnej
e-mail: ikonop@uni.opole.pl